

חידת היחיד וגורל הרבים

אמונה אלון: **בית על מים רבים**, הוצאת כנרת זמורה-ביתן 2016, 288 עמ'

בית על מים רבים מסמן התפתחות מעניינת בכתיבתה של אמונה אלון: מכתובה שנעה על כמה מסלולים מבחינה סגנונית, לכתובה אחידה באופיה האמנותי, שחרף מורכבותה נעה במסלול ברור וחד כיווני.

לפנינו מותחן פסיכולוגי והיסטורי שמדלג בין שני זמנים. בהווה יש לנו סופר מפורסם בראשית ימי זקנתו, נשוי באושר לאשה מבינה, אב לשלוש בנות וסב לנכדים. אדם נורמטיבי בהליכותיו הנוסע מעת לעת לארצות שונות על מנת לפרסם את ספריו. מבעד לתמונת החיים היפה מגיחות הבעיות. נראה כי מסך דק מפריד בינו לבין הקרובים אליו, ונרמז ליקוי סמוי בהתנהלותו המשפחתית.

בהיותו ילד נהג לספר בריות על אביו שכבר אינו בין החיים, ועורר כלפיו כעסים רבים. נסיעה הרת גורל לאמסטרדם משנה את תוכניותיו ומניעה את עליית הרומן. הזמן השני המתואר הוא תקופת הכיבוש הגרמני בהולנד, וקורות המשפחה על רקע ההתרחשויות ההיסטוריות. במהלך היצירה מתחככים הזמנים זה בזה עד להתמזגותם המוחלטת בתודעתו של הגיבור.

אציין עוד כי לפנינו גיבור שומר מצוות, אך מבחינת המבנה הנפשי הוא יכול להיות גם חילוני. אמו של הגיבור שבנעוריה השתייכה לחברה יהודית מתבוללת, חזרה בתשובה בעקבות השואה, אך התהליך הכרוך בכך אינו מתואר. שמירת המצוות של יואל בלום ואשתו היא חלק מאפיונים אחרים, ויש לה משמעות עלילתית רק בחוויותיו של יואל בבית הכנסת באמסטרדם ופגישותיו עם יהודים מתפללים אחרים. ממד הגותי דתי נעדר מהספר; אף אין תיאור של חברה דתית, ונראה שהריחוק ממגזריות היטיב עם כתיבתה של אלון, וסייע לה ליצור מרחק אמנותי נאות.

נושא הספר הוא האמת, חשיפתה, והצורך באמת כאמצעי לתיקון הנפש והחיים, בד בבד עם הכלת המחיר הכבד שהיא גובה. בצמוד לאירועי המשפחה נחשפת גם האמת ההיסטורית של הקהילה השאננה שאינה מודעת לכך שהיא חיה על "מים רבים" וגורפים שישטמו את יסודותיה. ואכן "בית על מים רבים" היא כותרת רבת משמעות המרכוזת כמה מנושאי היצירה ומהדהדת את המטענים של הסמלים האוניברסליים "בית" ו"מים". המים הם המבול שהציף את אירופה, אך הם גם אפיון של הנוף ההולנדי. המים מביעים

את שבריריות הקיום ואת היעדר המוצקות של ה"בית" כמשפחה, קהילה ומולדת. מים רבים לא יכבו את האהבה, נאמר בשיר השירים, והאהבה במשמעותה האנושית הרחבה חזקה ממי המבול. מים רבים מציפים את המתרחש ברומן כמו גם את תודעתו של הגיבור. אכן, כותרת רבת משמעויות!

על פני המים צפה הקהילה היהודית בהולנד הנחשפת בעיוורונה ובשברונה. התמות ידועות מספרים רבים על אודות תקופת השואה: הגזרות ההולכות ותוכפות והאכזריות הגרמנית הבלתי נתפסת; התנכרותם של ההולנדים ושיתוף הפעולה עם השלטון באכיפת החוקים האנטי יהודיים. הדברים האלה נכתבים סמוך ליום השואה, ורק לאחרונה קראתי סקירות על שני ספרים העוסקים בגורל יהודי הולנד: האחד הוא **היום הגיעה אלינו** (מיפ חרונדייק, 2015, הוצאת "יד ושם") המתאר הסתרת ילדה יהודייה. ובאותה הוצאה התפרסם זה עתה **בין הלשנה להצלה** מאת פנחס בראפרת המתאר את שיתוף הפעולה בין אזרחים הולנדים לבין שלטונות הכיבוש הנאצי. ספרים אלה לא היו לנגד עיניו של אלון כאשר תיארה לא רק את שיתוף הפעולה עצמו, אלא גם את הלהט הכרוך בו: אמהות לילדים שנהגו להתרועע עם אמו של יואל יחד עם תינוקותיהם, מדברות אליה בניכור מוחלט ומזמינות משטרה; השוטר ההולנדי שהיה חבר ילדות חביב של האם סוניה, מתייחס אליה בקשיחות ומאיים עליה במעצר, ונראה שאין זה רק בשל הפחד מהמן אלא גם משנאת מרכזי.

נראה שהמספרת השקיעה יותר משאבים ספרותיים בתיאור דמויות העבר, בעוד דמויות ההווה מהוות בעיקר אמצעי ליצירת רקע משפחתי ולתמיכה בעלילה: אשתו של יואל ובנותיו, האחות הבכורה נטי ואף הנכד טל משוררטים בקווים כלליים למדי, ללא זהות ברורה ומובהקת. לעומת זאת, אביו ואמו של הגיבור, וגם שכנים וחברים, מעוצבים בקווי עומק ובאפיון חי ומרגש. באופן מיוחד מרשימה סוניה כדמות מיוחדת, חזקה וחכמה, הקשובה למציאות וקולטת בחושיה החריפים את הסכנה העתידית. למרות מאמציה הרבים אינה מצליחה לסדוק את שריונו הבטוח של בעלה, שעדיין מאמין ברצינות האנושית ובמילוי צווים, נרשם כיהודי ומתייבב כאשר קוראים לו.

תמונת ראי הפוכה לסוניה מוצבת בדמותה של אנוק, בת עשירים מפונקת המשלה את עצמה שכספו ועוצמתו של אביה ימלטו אותה מהפורענות. האב כמנהיג קהילה משתף פעולה עם הכובש הנאצי, אולי מחוסר ברירה, אולי מתמימות, אולי מתוך רצון לסייע. המספרת וגיבורה יואל בלום נמנעים משיפוט, לא כן סוניה המאשימה את אביה של אנוק בעזרה פעילה לגרמנים ובהפקרת יהודי הקהילה.

הרומן מחולק לארבע "מחברות" ומתוארים בו תהליכי כתיבה של סופר, אך הממד הארספואטי הוא כמו מגירה בתוך מגירה: הסופרת הכותבת על הגיבור הצולל לתקופת המלחמה והשואה

וכותב את הדברים שהסופרת למעשה כותבת. הגיבור הסופר מממש את מה שהסופרת בעצם עושה בכתיבתה, כאשר יתרונה בהכרת העובדות, בעוד הוא מגשש בדרכו אליהן. בתהליך המתואר הכתיבה משמשת ליואל בלום אמצעי להבנה עצמית ולהבנת קורות המשפחה. ככל שהתהליך העלילתי נפשי מתקדם, המיזוג בין הזמנים בולט יותר גם בטכניקת הכתיבה וגם בחוויית הגיבור שחש את הסימולטניות שבחיויו. עבר והווה מלופפים ללא הפרד.

כתיבתה של אלון צלולה ונקייה ויש בה עוצמה רגשית סוגסטיבית אך נטולת סנטימנטליות. הסופרת אינה נצמדת אל הדמויות אלא כותבת ממרחק ניכר, וכך היא מצליחה למשוך בחוטיהן. כתיבתה יפה ואלגנטית, והרומן בנוי היטב. נזהרתי לאורך המאמר מיצירת "ספוילרים", אבל ארשה לעצמי לציין שלאחר קריאת הספר כולו עולה הדחף לקרוא שנית, והפעם לזהות את אבני הדרך החכמות ששתלה הסופרת.

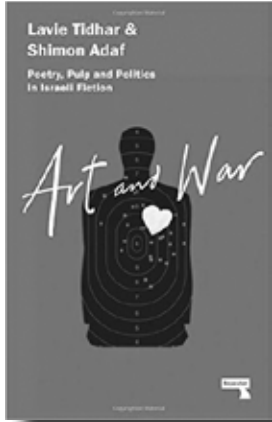
רבקה שאול בן צבי

"הספקולטיבי הוא האמיתי"

Lavie Tidhar and Shimon Adaf
Art and War: Poetry, Pulp and Politics in Israeli Fiction -
Repeater Press, London, 2016

"אנו חיים בעולם ש'מעבר לכל דמיון', מוקפים בכלי קסם שלרובנו אין מושג כיצד הם בנויים, נוהגים לפי ערכים ונורמות שונים משהיה מקובל ברוב רובה של ההיסטוריה האנושית וכל זה במדינה שעצם קיומה היה עד לא מזמן בגדר 'דבר שלא ייתכן'. אפשר היה לצפות שספרות הנוצרת על רקע כזה תתאפיין בדמיון פראי במיוחד. סביר היה לשער שסופרים שכותבים על רקע כזה יעלו על הכתב דברים שלא ישוערו. סביר היה לשער - אלא שלא זה המצב אלא דווקא ההפך, וקוראי הספרות העברית החדשה ניוונים מתפריט שנטה ברובו - ועדיין נוטה - לריאליזם דקדקני" כך כותבת גיל הראבן במסתו "על דברים שלא יעלו על הדעת", מתוך **הספר עם שתי הדגליים עמוק בעננים: על פנטסיה בספרות העברית** (בעריכת הגר ינאי). בתקופה זו ש'מעבר לכל דמיון, נדמה שעולם הספרות המקומי מעולם לא היה חי ומעניין יותר. הוצאות קטנות ומגוונות קמות, יותר ספרים יוצאים באופן עצמאי ובפורמטים דיגיטליים ואירועי שירה וספרות ממלאים את בתי הקפה. ובכל זאת, מבט מעמיק מזווית קצת אחרת, מגלה תמונה אופטימית פחות בכל הנוגע למידת החירות המתאפשרת אצל הכותבים והמוציאים

השיחה הזאת בזמן אירועי קיץ 2014, וששניהם איברו או "את האמונה בתקשורת או באפשרות של הספרות להשגיח, לסייע לכל שינוי בתודעת הקוראים, למרות ששנינו עברנו מוטציה דרך הספרות, התבגרנו בזמן שטווינו פיסות מהספרים שקראנו לתוך חוויית החיים שלנו" (עמ' 41).

שני הסיפורים הם הצצה לסגנונם הייחודי של שני הסופרים. ישנה זיקה בין הסיפורים עצמם ובין השאלות והנושאים שהועלו בחלקו הראשון של הספר. "תותים" ("Tutim"), של תדהר שואב את שמו משירה הידועה של יונה וולך, כשריד אחרון של שירה עוצמתית וטהורה, הוא מותיר את המילה בעברית, זרה לקורא האנגלית בלב הסיפור. הסיפור שלו מתאר ישראל עתידנית שבה

משוררים נרדפים ומוגלים למחנה בגליל. "שיר", אומר ליאור תירוש, משוררו של תדהר, "הוא מתקפת טרור" (עמ' 113). "תואר-שלישי" ("third-attribute"), של אדף, הוא סיפור מקוטע שנע בין מקומות וזמנים רבים. במרכזו של הסיפור עומד גם כן משורר, שמוטרד שוב ושוב, בנקודות שונות בזמן, על ידי דמותה של ריש גלותא. היא מנסה להבין דרכו את מהותה של השירה, את הסיבות לכתיבתה. היא מסכסכת את תודעתו, ודמיון וזיכרון מתחלפים עד שלא ניתן להבדיל ביניהם. "כל מה שנראה לך מציאותי ללא עוררין, הוא לא יותר מהדמיה" (עמ' 120), אומרת ריש גלותא למשורר בשיחתם הראשונה, שאינה שיחתם הראשונה כלל.

זהו ספר חשוב לספרות הישראלית. העובדה שנכתב באנגלית היא רק אחד מהסמנים המציעים לחשיבותו, שכן אני תוהה אם יכול היה בכלל להתפרסם כאן. ובכל זאת, אני מקווה שיתורגם. זהו ספר טעון ועגום שמעניק הצצה לתהליך היצירתי של שני יוצרים יוצאי דופן ומסקרנים. ספר זה גם מציב מראה לחיים הספרותיים המתרחשים כאן, שחשוב להתבונן בה. לא דווקא מפני שנראה בה את עצמנו כפי שהננו, אלא בגלל שדרכה נוכל אולי להגיע למחוזות אחרים. אדף ותדהר מזכירים לנו, כפי שכתב הנס בלומנברג בספרו *אונטיה טרופה וצופה*, ש"בני האדם חיים את חייהם ומקיימים את מוסדותיהם על היבשה המוצקה, אך את מהלך הווייתם בכללותו הם מבקשים להבין דווקא באמצעות המטפוריקה של הפלגה ימית נועזת". יש להרחיק מעבר למציאות כדי להבין אותה ואת עצמנו טוב יותר. צריך להתרחק מהבית כדי לכתוב עליו.

רינה ז'אן ברוך

כיוצרים ובתחושת הזרות המשותפת לשניהם. כמשתמע מכותרת הספר, הדין הספרותי והפואטי שנמצא בלבו של הספר, אינו מנותק מהמציאות הישראלית שמשפיעה גם היא, בדרכים שונות, על כתיבתם. וכך, הספר הוא גם דיון על תנאי היצירה ועל תפקידיה. אדף ותדהר מציעים בספר זה תפיסה מעניינת ומעוררת מחשבה. בכתיבתם בספקטרום רחב של טכניקות על מנת לשנות את המציאות המוכרת, הם מבקשים בעצם לקיים קשר הדוק ואינטימי עם מציאות זו. על כן, הדרישה שמציבים תדהר ואדף לספרות שנובעת מתוך המציאות, אינה יכולה להתממש דרך אופני ביטוי ריאליסטיים, אלא להיפך, דרך התרחקות מהם. ספרות ספקולטיבית צריכה לבוא במגע אינטנסיבי עם המציאות סביבה כדי להיות אפקטיבית. הכתיבה הריאליסטית השולטת במידה רבה בספרות הישראלית בעשרות השנים האחרונות, היא ספרות שמנסה לבסס את הסובייקט הכותב אותה ואת סביבתו המיידית כמי שקיימים באמת. ייתכן שהכותבים והקוראים נאחזים בריאליזם כדי לממש את קיומם ולקבע אותו. אך בתהליך הזה נבלמת ההתמודדות עם כל מה שהתמונה ה"ריאליסטית" מפנה לו עורף. הריאליסטי, המייצר את הנורמלי במקום שבו אינו קיים, הוא האשליה, האסקפיוס. לעומת זאת, ספרות ספקולטיבית שמעמידה את הסובייקט והסביבה לחקירה אינטנסיבית ורצינית מאתגרת את תפיסת המציאות שלנו ואין לדעת מה יהיו מסקנותיה. וזו הספרות שאדף ותדהר מבקשים ליצור. הספרות צריכה לשמש כ"אקט של הפרת-איזון, כאתגר. היא צריכה להטריד אנשים, היא צריכה לדחוף" (עמ' 37), כפי שכותב תדהר. ואדף אומר, "אני כותב עבור קוראים שמתנגדים לקטגוריות של זהות וחוויה שניתנו מראש ולדרכי ייצוגם שניתנו מראש" (עמ' 33). על כן, למרות ששני הסופרים מבקשים לחקור את המציאות בדרכים אחרות, הם גם מבקשים להימנע מלייצג קבוצה מסוימת ולדבר בשמה. לא מדובר במאבק בין ייצוג "נכון" או "לא-נכון", אלא בעצם הניסיון לייצג, הוא זה שמוותרים עליו כאן.

התחושה הנוצרת מקריאה בספר היא של שיח-ניצולים, גולים, ממקום שכבר אינו קיים אלא בזיכרונם (תדהר, דור שלישי לניצולי שואה, מגדיר את עצמו במסגרת ריאיון שערך עמו פבל יצקוב כ"ניצול קיבוץ"). ובמידה מסוימת זה נכון. תחושה זו של היותך גולה בביתך, היא אחת מהחזקות העולות מהספר, גם מהשיחה וגם מהסיפורים המופיעים בסופו. בשיחה ביניהם, ולמרות שינויי הטמפרמנט בין אדף לתדהר (אדף מתון ומהורהר יותר, מנתח לאחור החלטות בקריירה הספרותית שלו ובכתיבתו. מחשבתו של תדהר דוהרת קדימה, נלהבת, לפרויקטים עתידיים, לספרים שיש עוד לכתוב ולאופני ביטוי שיש עוד לחקור), ניכרת נימה של קינה, של עצב על המקום הזה, ועל האפשרות של הספרות לשנות משהו במציאות הנוכחית. אדף כותב לתדהר על כך שהם ניסו לקיים את

ליאור ועד כמה כל השפע הזה מתנהל עדיין, בין גבולות צרים.

מבט כזה על הספרות הישראלית העכשווית מציג ספרם החדש של שמעון אדף ולביא תדהר, שני סופרים מוערכים, אבל רק אחד מהם מוכר כאן. הספר *Art and War: Poetry, Pulp and Politics in Israeli Fiction* נכתב באנגלית וראה אור בהוצאת Repeater הבריטית. הספר מחולק לשני חלקים, החלק הראשון הוא שיחה בהתכתבות בין תדהר לבין אדף והחלק השני מורכב משני סיפורים שכתב כל אחד מהסופרים. כפי שנכתב בהקדמה להם, הסיפורים "רדופים" על ידי האירועים שהובילו למבצע "צוק איתן" בקיץ 2014, חטיפתם ורציחתם של שלושת הנערים, והצטנתו של הנער מוחמד אבו חדיה.

למרות ששניהם גדלו בסביבה ובתנאים שונים - אדף בשדרות בדרום ותדהר בקיבוץ רליה בצפון - יש בחוויות הילדות והנעורו שלהם הרבה מן המשותף. שניהם גילו את הקריאה והכתיבה בגיל צעיר ונמשכו אל הז'אנרים הספקולטיביים ואל השירה. אלו נהיו מפלט עבורם, ומשהו מתחושת המפלט הם מנסים לייצר בכתיבתם, עבור אחרים ועבור עצמם. שניהם עוסקים בספרות ספקולטיבית ועושים שימוש בז'אנרים שונים, דרכם הם מנסים לפרוש קשת אפשרויות של חוויה. תדהר מרבה לעסוק בהיסטוריות חלופיות, ואדף חוזר שוב ושוב אל שנות הילדות והנעורו בכתיבתו, שהן "תקופה הרה באפשרי, שבה הספקולטיבי הוא האמיתי" (עמ' 19).

במידה מסוימת, תדהר ואדף הם אפשרויות קיום וכתיבה מקבילות זה של זה. תדהר עזב את ישראל והשתקע בלונדון, כשהוא "נוטש את העברית בעבור האנגלית, באופן מודע מאוד, בהנחה ש[הוא] מעדיף להיות דג קטן בבריכה גדולה" (עמ' 17), שם פיתח קריירה כתיבה ועריכה מרשימה. ספריו זוכים להכרה ולפרסים, אך אינם מתורגמים לעברית (מעט מיצירותיו המוקדמות של תדהר ניתן להשיג בעברית, בפורמט דיגיטלי, אבל את ספריו המצליחים מהשנים האחרונות, כמו *Osama* ו-*A Man Lies Dreaming* ניתן לקרוא בינתיים רק באנגלית). אדף, לעומת תדהר, נאחז, מלא-עצב, אל מערכת הדקויות של העברית" (עמ' 55) ואינו יכול להחליף אותה. בהישארותו כאן, אדף מנסה לרווח ולהגמיש את השפה והספרות כדי שיכילו את יצירתו. אין פלא ששניהם עוסקים בכתיבתם במבנים, בז'אנרים, ובאופן שבו ניתן לפרוץ אותם, לבנות אותם מחדש, להתאים אותם לצרכיהם. "אני אובססיבי ביחס לצורה, ביחס למבנה, לגבולות" (עמ' 61), אומר תדהר. אבל היצירה של שניהם אינה משוחררת מהזרות הנטועה בה, שהופכת גם לבסיס לייחודה. מוצגות בפנינו שתי אפשרויות קיום וכתיבה ולכל אחת מהן יש מחיר משלה.

הדיאלוג בין שני הכותבים והקוראים האלו הוא מרתק. הם דנים בספרים שהשפיעו עליהם, במלאכת כתיבתם, בכוחות שיעיצבו אותם